

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КОСТЯ МАЦІЄВИЧА У РУМУНІЇ (1919-1925)

Серед провідних діячів міжвоєнної української політичної еміграції в Європі важливе місце належить Костю Адріановичу Мацієвичу (1873-1942). Свого часу він був відомою особою не тільки в українському національно-визвольному русі кінця XIX - початку XX ст., але й у галузі сільськогосподарської науки.

Незважаючи на те, що на рубежі XX-XXI ст. з'явилася низка праць, в яких розкривалися різні сторони життя та творчості вченого [1-5], його діяльність на ниві дипломатії [6-8], науки й освіти [9-11], серед української еміграції у Румунії [12-14], існує ще чимало прогалин у дослідженні біографії К.Мацієвича. Однією з них є румунський період його життя. Тому автор ставить собі за мету показати громадсько-політичну діяльність К.Мацієвича серед української еміграції під час проживання у Бухаресті (1919-1925).

У період Української революції 1917-1921 рр. Кость Адріанович обирався до Центральної Ради, обіймав посаду товариша генерального секретаря земельних справ. За гетьманату був заступником голови (С.Петлюри) Всеукраїнського земського союзу. З лютого до квітня 1919 р. К.Мацієвич очолював Міністерство закордонних справ, а з червня того ж року - Надзвичайну дипломатичну місію (НДМ) УНР у Румунії.

Українська еміграція у Румунії складалася з інтернованих старшин і козаків Армії УНР, вояків Російської армії колишнього Румунського фронту й армії генерала Врангеля, службовців Уряду УНР і закордонних філій українських організацій та біженців з різних регіонів України, захоплених радянською владою. У Румунії державна реєстрація емігрантів не велася. У 1925 р. Громадсько-допомоговий комітет української еміграції у Румунії зареєстрував 1138 осіб, правове становище яких було унормоване. Серед них 80% складали українці, 20% - представники інших національностей [15, арк.9].

Спочатку громадську роботу серед емігрантів проводила НДМ. У листопаді 1920 р. окремі українські військові відділи змушені були форсувати р.Дністер у районі Могильова-Подільського та перейти на територію Румунії. У грудні вони були інтерновані. Одночасно інтернуванню підлягали і цивільні особи, які перетнули румунський кордон. У березні 1921 р. у таборах перебувало близько 1180 осіб, у тому числі у Фегераші - 80, Брашові

- 800 і Текіргйолі - 300 [16, арк.47зв]. Влітку того ж року загальна кількість інтернованих становила 868 чоловік, у тому числі 235 старшин [17, с.28]. Вони розміщувалися у таборах Брашова, Фегераша, монастирях Коз'є, Тисмана, Стеру. А наприкінці 1921 р. усі інтерновані були переведені до табору Орадя-Маре. У вересні 1923 р. цей табір був ліквідований. Одна частина інтернованих виїхала до Чехо-Словаччини на навчання в Українській господарській академії в Подебрадах, друга - до Польщі та Болгарії, третя повернулася в УСРР, четверта частина перейшла на цивільний стан. Місія регулярно надсилала до таборів українські часописи та книжки. Зусиллями НДМ і табірної культурно-освітньої управи були відкриті курси грамоти для неписьменних козаків, загальноосвітні курси з викладанням трьох іноземних мов (німецької, румунської, французької), учительський і літературний гуртки, "*Спілка художників*", почав виходити часопис "*За гратами*", створено український хор і культурну організацію "*Громада*" (Фегераш) [18, с.61; 19, с.391-392].

Місія й особисто її голова займалися пошуком роботи для інтернованих. У червні 1921 р. на громадських роботах поблизу Бухареста працювала 131 особа, на цукровому заводі у Хотинському повіті - 100, на заводі у Добруджі - 150 чоловік. За це козакі, крім помешкання і харчування, щоденно отримували 10 леїв, фахівці - 20-30 леїв, а старшини-наглядачі - понад 50 леїв. Це давало їм можливість купити одяг і відкласти невеликі заощадження. Згодом Місія добилася того, щоби старшинам щомісяця видавали по одному комплекту одягу, два комплекти білизни і 300 леїв платні кожному [20, арк.125зв]. У таборах працювала споживча крамниця. На Великдень Місія виділила інтернованим 4 тис. леїв. Для тих біженців, які при перетині кордону були заарештовані місцевою владою, Місія організувала громадські комітети у Більцях і Бендерах, притулок на 70 чоловік у Більцях і, за наполяганням К.Мацієвича, відрядила контр-адмірала М.Остроградського до Кишинева з метою відкриття для них відділу Українського Червоного Хреста [16, арк.48, 155зв].

Незважаючи на недостатнє фінансування з боку Уряду УНР, Місія надавала грошову допомогу українцям, які перебували за кордоном. Робилося це переважно з особистого фонду голови НДМ. Так, з 16 червня 1919 р. до 20 липня 1920 р. на це було витрачено 360798,67 грн. або 21660,13 леїв [21, арк.14], в тому числі за червень-вересень 1919 р. 327863,53 грн. [22, арк.1]. Кошти йшли інтернованим воякам Армії УНР, військовополоненим та приватним особам, які поверталися

до України, представникам Місії у Кишиневі і Чернівцях для видачі українським громадянам. Грошова допомога або позики неодноразово надавалися спортивному товариству “Довбуш” у Чернівцях. На прохання Чернівецької парафії Місія організувала збір пожертв на купівлю дзвонів для греко-католицького храму [23, арк.12, 25].

Виділялися кошти і на підтримку представників культури. Так, декілька місяців письменниця Ольга Кобилянська, яка проживала у Чернівцях, не отримувала пенсію від Міністерства освіти УНР. Тому за посередництвом отамана М.Шаповала Місія виділила їй 2000 австрійських корон і 2000 російських (думських) рублів [22, арк.272-272зв]. У першій половині 1921 р. НДМ надала письменниці грошову допомогу (і в рахунок пенсії) на суму 550 австрійських корон і 1300 леїв, а згодом ще 3000 леїв пенсії за 1921 р. Українському художнику Липецькому було замовлено портрети Б.Хмельницького, І.Мазепи і Т.Шевченка по 2000 леїв кожний, художнику М.Івасюку була надана грошова допомога для виїзду в Україну і на виконання картини “*Богун веде козаків під Берестечко*” - 1000 леїв. Обидва майстри виконали замовлення Місії [21, арк.19; 24, арк.13].

НДМ започаткувала у Чернівцях видання тижневика “*Народний голос*”. 22 квітня 1922 р. у цій справі К.Мацієвич зустрівся з міністром внутрішніх справ Румунії К.Аржентою та міністром Буковини Д.Потовичем [25, арк.12зв-13]. Дозвіл був отриманий. За пропозицією Костя Адриановича, редакцію тижневика очолив Л.Когут. Газета створювалася як демократичне, національне видання, що стояло на позиціях УНР. Три чверті накладу повинно було поширюватися за кордоном, решта - в Україні. Коректуру і письмові матеріали переглядав сам голова НДМ. З його особистого фонду на видання тижневика виділялося 10 тис. леїв [26, арк.54]. Наклад розподілявся так: МЗС УНР (у Тарнові) надсилалося 150 примірників, Пресовому бюро НДМ УНР у Румунії - 150, редактору тижневика - 300, представнику НДМ у Чернівцях - 1100, військовій секції НДМ УНР у Румунії - 3300 примірників [24, арк.17]. З часом тираж збільшився. Тижневик почав виходити з травня 1921 р., проте після третього номера К.Мацієвич тимчасово припинив видання. У листі до МЗС УНР він повідомляв, що “*редактор, д-р Когут, не зрозумів характеру і напрямку газети. Тому я складаю тепер її тут, в Місії і надсилаю готовий матеріал для друку в Чернівцях і для випуску там газети. Велика користь нашого видання в тому, що вся газета в кількості 15 тис. примірників вже на Україні*” [26, арк.571].

Невдовзі редакцію газети очолив І.Созанський. Того ж року тижневик припинив своє існування і відновився 1923 р.

За сприяння і на кошти НДМ УНР у Румунії була створена перша громадська організація української еміграції - Філія Українського товариства (прихильників) Ліги Націй (ФУТЛН). 21 вересня 1922 р. у приміщенні Місії зібралася ініціативна група, а 1 жовтня там же відбулися установчі збори ФУТЛН, на яких головував Кость Адрианович. Було затверджено її статут та обрано управу у складі К.Мацієвича (голова), В.Трепке (заступник голови), Д.Геродота (секретар), О.Долинюка (скарбник), Д.Маєр-Михальського та М.Яроша (члени) [27, арк.126-127]. Протягом року кількість членів філії зростає з 31 до понад 400 осіб [28, арк.61]. Її осередки діяли у Чернівцях, Кишиневі, Більцях, Орадя-Маре, Добруджі, Каліманештах, групи - в Акермані, Бакеу, Гавані, Текучі, Хотині, Шабо. Місія надала у початковий фонд ФУТЛН 2920 леїв [27, арк.58].

ФУТЛН була ініціатором відзначення державних і національних свят (День проголошення незалежності, День соборності, Шевченківське свято), ювілеїв. Так, у січні 1923 р. у Бухаресті заходами НДМ і ФУТЛН у болгарській Церкві царя Константина пройшла служба Божа, у залі “*Айнтрахт*” відбулося урочисте засідання, присвячене 5-й річниці проголошення самостійності УНР. Його президію очолив К.Мацієвич. Учасники засідання заспівали “*Зановім*” Т.Шевченка, виконали національний гімн, О.Долинюк зачитав ІV Універсал Центральної Ради. Кость Адрианович виголосив доповідь про основні етапи українського державотворення. Декламувалися вірші та виконувалися українські пісні. Серед учасників і гостей засідання поширювалися пам’ятні листівки з портретами Т.Шевченка, М.Грушевського, В.Винниченка, П.Скоропадського, С.Петлюри та Є.Петрушевича. Були оприлюднені привітання на ім’я Голови Директорії УНР та голови управи УТЛН [27, арк.67-68зв].

На загальних зборах і засіданнях управи Філії К.Мацієвич виголошував доповіді про становище української еміграції в Європі та Румунії, створення єдиного загальнонаціонального центру, запровадження системи самоподаткування еміграції. Він підтримував заходи управи ФУТЛН у галузі освіти. Навесні 1923 р. були організовані українознавчі курси на зразок народних університетів. К.Мацієвич склав анкету-відозву і прочитав пробну лекцію. Протягом року відбулися лекції на історичні, політичні, економічні, літературні та медичні теми [29, с.124]. Управа ФУТЛН підтримала почин інтернованих вояків з табору у

Фегераші щодо видання газети “*Таборовий вісник*” (“*Український таборовий вісник*”) [28, арк.16].

У березні 1923 р. за сприяння Місії і ФУТЛН був утворений Союз українських жінок-емігранток. Серед його керівників були дружини членів НДМ і ФУТЛН. Представниці Союзу брали участь у всіх акціях, що мали український національний характер [30, с.24-25]. 22 квітня 1923 р. з ініціативи управи ФУТЛН у Бухаресті було створене Українське співоче товариство “*Дума*” на чолі з композитором М.Бойченком. ФУТЛН надала товариству матеріальну підтримку у розмірі 1000 леїв, Місія - 500 леїв [28, арк. 16].

З метою поліпшення економічного становища емігрантів було засноване перше у Румунії Українське ощадно-позичкове товариство “*Згода*”. Установчі збори кооперативу відбулися 6 травня 1923 р. у приміщенні НДМ. Головою Наглядової Ради товариства обрали К.Мацієвича. Управа кооперативу знаходилася у приміщенні Місії [31, с.283]. Кооператив надавав позики своїм членам і приймав вклади від своїх членів та сторонніх осіб.

Місія і ФУТЛН підтримували українську пресу у Польщі. У листі до С.Петлюри від 19 липня 1923 р. К.Мацієвич повідомляв, що вони виділили журналу “*Сурмач*” щомісячну грошову допомогу на суму 200 тис. польських марок і передплатили 25 примірників часопису “*Трибуна України*” [32, арк.306зв].

Останнім кроком у організаційному оформленні української еміграції у Румунії стало скликання 15-17 вересня 1923 р. її I Конференції. Ініціаторами проведення форуму виступили НДМ і ФУТЛН. Засідання конференції проходили у приміщенні Місії. Організаційну комісію і президію форуму очолював голова НДМ. Було виголошено 8 доповідей, в тому числі 2 - К.Мацієвича. Перша була присвячена створенню Всеукраїнського національного центру, друга - запровадженню системи національного самооподаткування [28, арк.39-39зв, 52-53].

На останньому засіданні конференції був обраний керівний орган - Громадсько-допомоговий комітет на чолі з К.Мацієвичем. ГДК зосередився на виконанні нагальних справ. По-перше, це врегулювання питання про правове становище емігрантів. Комітет домігся того, що репатріація біженців здійснювалася лише за участю ГДК, а висилка політичних емігрантів - тільки за їх особистою згодою. Вирішенню цього питання сприяла зустріч К.Мацієвича з представником Високого комісаріату у справах біженців Ліги Націй доктором Брюнелем. До 1 січня 1924 р. було виклопотано для емігрантів 434 “*Білета*

де шедере ін цара” (документ на право проживання), 1 візу на виїзд за межі Румунії та 40 дозволів на переїзд до інших місць у межах країни. По-друге, Комітет займався реєстрацією емігрантів та стягненням національного податку. До кінця 1923 р. на облік стало близько 500 осіб, з яких 300 заповнили анкети на отримання “*Білета*”. За три останні місяці 1923 р. до скарбниці ГДК надійшло 40508 леїв, у тому числі національного податку 16590 леїв, податку за отримання документів - 23090 леїв, різних прибутків - 828 леїв [28, арк.65-67].

У 1924-1925 рр. відбулися дві конференції української еміграції у Румунії. На обох Кость Адріанович доповідав про нагальні потреби еміграції. Так, на III Конференції, що відбулася 12-14 вересня 1925 р. за участю 47 делегатів, він виголосив доповідь “*Про скликання всеукраїнського з'їзду та про утворення українського центрального громадського органу*”. У ній зазначалося, що платформою об'єднання українських сил є формула: “*Незалежна соборна Україна*”, а її гасло - “*Національно-державне вище особистого, партійного чи гуртового*” [33, арк.6].

Але вже 9 жовтня 1925 р. Кость Адріанович виїхав до Чехословаччини, де його ще 1923 р. запрошували викладати агрономію в Українській господарській академії в Подєбрадах. Проте К.Мацієвич неодноразово відвідував Румунію, брав участь у з'їздах, конференціях та нарадах громадських організацій, більше 10 років залишався головою ГДК та ФУТЛН у Румунії.

Отже, протягом 1919-1925 рр. Кость Адріанович Мацієвич був активним учасником громадсько-політичного життя української еміграції у Румунії, очолював Надзвичайну дипломатичну місію УНР і низку громадських організацій, які відіграли важливу роль в упорядкуванні життя емігрантів у цій країні, сприяв об'єднанню еміграції на засадах Державного Центру УНР, виступав з ідеями створення загальнонаціонального центру і запровадження системи самооподаткування емігрантів.

1. *Власенко В.* Штрихи до портрета Костя Мацієвича // Сумська старовина. - 1997. - №1. - С.25-30;

2. *Власенко В.* Кость Мацієвич: штрихи до портрета // Вісник Львівської комерційної академії. Сер. Гуманітарні науки. - Вип. 4. - Львів, 2002. - С.67-78.

3. До творчої спадщини Костя Мацієвича / Передмова, упорядкування і коментарі *В.М.Власенка* // Сумська старовина. - 2006. - №XVIII-XIX. - С.48-64.

4. До літературно-мемуарної творчості Костя Мацієвича / Передмова, упорядкування і коментарі *В.М.Власенка* // Сумський історико-архівний журнал. - 2007. - №II-III. - С.117-127.

5. *Спик Л.І.* К.А.Мацієвич - науковець, дипломат, громадсько-політичний діяч // Український історичний журнал. - 2007. - №1. - С.125-135.
6. *Матвієнко В., Головченко В.* Історія української дипломатії ХХ століття у постатях. - К., 2001. - С.78-82.
7. *Власенко В.М.* Агроном і дипломат. Штрихи до біографії Костя Мацієвича // Політика і час. - К., 2002. - №10. - С.78-86.
8. *Табачник Д.* Історія української дипломатії в особах. - К., 2004. - С.210-227.
9. *Плисюк В.* Кость Мацієвич // Українські кооператори (історичні нариси). - Кн.1. - Львів, 1999. - С.218-222.
10. *Злупко С.* Українська економічна думка. Постаті і теорії. - Львів, 2004. - С.309-312.
11. *Власенко В.М.* Науковий доробок К.Мацієвича на сторінках петербурзького журналу "Земское дело" // Проблеми історії України ХІХ - початку ХХ ст. - К.: Інститут історії України НАН України, 2005. - Вип.Х. - С.180-190.
12. *Власенко В.* Перша конференція української еміграції у Румунії (до 85-річчя з дня заснування) Громадсько-допомогового комітету української еміграції у Румунії // Українознавство - 2008. Календар-щорічник. - К., 2007. - С.172-178.
13. *Власенко В.* Кость Мацієвич на чолі філії Українського товариства Ліги Націй у Бухаресті (1922-1925) // Український вимір. - Вип.6. - Ніжин: Ніжинський держ ун-т ім. Миколи Гоголя, 2007. - С.82-85.
14. *Власенко В.* Документи і матеріали Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії (1919-1923 рр.) // Пам'ятки. Археографічний щорічник. - К., 2008. - Т.8. - С.129-160.
15. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі - ЦДАВОВУ), ф.4465, оп.1, спр.158.
16. ЦДАВОВУ, ф.3696, оп.2, спр.308.
17. *Срібняк І.* Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі і Румунії (1921-1924 рр.). - К., 1997.
18. *Порохівський Г.* Українська військова еміграція в Румунії // Табор. - 1930. - №13. - С.57-68;
19. Життя інтернованих в Румунії // Воля. - Відень, 1921. - Т.IV. - Ч.9/10. - С.391-392.
20. ЦДАВОВУ, ф.3696, оп.2, спр.489.
21. ЦДАВОВУ, ф.3696, оп.2, спр.259.
22. ЦДАВОВУ, ф.3696, оп.2, спр.215.
23. ЦДАВОВУ, ф.3696, оп.1, спр.162.
24. ЦДАВОВУ, ф.3696, оп.1, спр.161.
25. ЦДАВОВУ, ф.3696, оп.2, спр.446.
26. ЦДАВОВУ, ф.3696, оп.2, спр.354.
27. ЦДАВОВУ, ф.4465, оп.1, спр.9.
28. ЦДАВОВУ, ф.4465, оп.1, спр.157.
29. *Наріжний С.* Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919-1939 (матеріали, зібрані С.Наріжним до частини другої). - К., 1999. - 272 с.
30. *Геродот Д.* На службі українській справі (Про українську еміграцію в Румунії) // Тризуб. - Париж, 1933. - №30-31. - С.23-27.
31. *Павленко М.* Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919-1924 рр.). - К., 1999. - 352 с.
32. ЦДАВОВУ, ф.3696, оп.1, спр.7.
33. ЦДАВОВУ, ф.4465, оп.1, спр.158.